ISSN 1427-549X

Jarosław Poliszczuk
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: https://orcid.org/0000 0001 9081 7900
yaropk@gmail.com
DOI: 10.31648/apr.4405

Przełomowy moment w rozwoju słowianofilstwa

Dwie wizje Słowiańszczyzny

W XIX wieku słowianofilstwo było charakterystycznym kierunkiem w ewolucji myśli słowiańskiej. Ideologia ta upowszechniła się dzięki akceptacji romantycznej wizji narodu i wspólnoty, która w świecie słowiańskim okazała się niezwykle istotna, gdyż wyrażała aktualne zapotrzebowanie poszczególnych narodów w życiu kulturalnym oraz politycznym. Romantyzm głosił zasadę nobilitacji ludu, jego historii i kultury, co stało się powodem do odrodzenia się ambicji narodowo-wyzwoleńczych w wielu środowiskach. Ambicje te podsycała m.in. koncepcja, która została sformułowana w pracach niemieckiego filozofa Johanna Gottfrieda Herdera, akceptującego słowiańską kulturę i przepowiadającego jej wspaniałą przyszłość. Idąc tropem J.G. Herdera, intelektualiści słowiańscy postrzegali środowisko rodzime jako ukrytą potęgę, która w przyszłej Europie znajdzie odpowiednią pozycję.

Ruch słowianofilski przybierał w XIX stuleciu rozmaite postacie, w zależności od okoliczności bytu historycznego Słowian w obszarach ówczesnych imperiów. Był on również nośnikiem cech poszczególnych środowisk, w których się rozwijał. W artykule zamierzam skupić się na ocenie ukraińskiej wersji słowianofilstwa, reprezentowanej przez Bractwo Słowiańskie św. Cyryla i Metodego, działające krótko w Kijowie w latach 1846–1847. Działalność bractwa została zakazana przez reżim carski i potraktowana jako wykroczenie polityczne mimo braku rzeczywistych dowodów na jego nielojalność wobec władz ówczesnej Rosji. Niestety, członkom bractwa nie udało się zrealizować swojego programu, co przyczyniło się do niejednoznacznej oceny ich działalności. Jak się wydaje, wkład ukraińskich intelektualistów w rozwój ideologii słowiańskiej nie jest doceniany w pracach współczesnych badaczy, zwłaszcza na tle innych nurtów tego ruchu w Imperium Rosyjskim. Dlatego ewolucję idei słowiańskiej w środowisku kijowskim pragnę przedstawić na tle szerszego kontekstu kulturowego, co pozwala na pokazanie oryginalności poglądów Ukraińców i zaproponowanych przez nich rozwiązań kwestii słowiańskiej.

Procesy kształtowania się świadomości narodowej poszczególnych ludów słowiańskich w okresie romantyzmu nasilają się z niezwykłą siłą wraz z przemianami politycznymi na mapie kontynentu – rozbiorami Rzeczypospolitej pod koniec XVIII wieku, rywalizacją mocarstw, wyprawą wojenną na wschód Napoleona i jej konsekwencjami, rozpowszechnieniem się idei liberalnych w różnych krajach kontynentu itp. Siłą napędową w uświadomieniu ludom słowiańskim odrębnej tożsamości stają się odwołania do poczucia wspólnego pochodzenia, spokrewnionych języków bądź wspólnego dziedzictwa kulturowego. Ponieważ etnosy słowiańskie znajdują się wówczas w stanie poddaństwa[1], potrzebą nadrzędną w tym kontekście jest hasło wolności. Aspiracje twórcze Słowian skupiają się głównie wokół kultury ludowej – języka, folkloru, pojmowania dziejów, co wynika z potrzeby poznania prawdziwego „ducha narodu" (J.G. Herder używał tego pojęcia – *Volkgeist*) [Wisbert 2004, 162], ponieważ to właśnie on jest czynnikiem historiotwórczym. Prowadzono zatem rzetelne badania nad przeszłością ludów słowiańskich, a język i folklor stały się głównymi filarami w wyeksponowaniu i prezentowaniu oryginalności Słowian na szerszą skalę. Tego typu działania tworzyły fundament dla doktryny słowiańskiej i – co najważniejsze – budziły nadzieję przywrócenia utraconej niegdyś niepodległości, uzyskania praw autonomicznych w przyszłej federacji spokrewnionych narodów bądź nobilitacji poszczególnych ludów w procesie historycznym.

Ideologia traktująca o słowiańskiej odrębności w owej scenerii historycznej wynika bezpośrednio z ducha romantyzmu i jest konsekwencją romantycznego odwołania się do ideału wolności i szacunku dla jednostki. Wyobrażenie o wspólnocie narodów słowiańskich miało swoich zwolenników wśród wykształconych Czechów i Słowaków, Polaków, Serbów, Ukraińców itd. Idea słowiańska była interpretowana na różne sposoby, w zależności od sytuacji politycznej i pozycji światopoglądowej poszczególnych działaczy, ale generalnie jej rozwój przyczynił się do wzrostu poczucia wspólnej tożsamości wśród Słowian zamieszkujących tereny Europy Środkowo-Wschodniej. Epoka romantyków była z tego punktu widzenia bardzo dynamiczna i przynosiła efekty, towarzyszyło jej wiele inicjatyw w tym zakresie, a postrzeganie kwestii słowiańskiej uległo znacznej ewolucji – od naiwnych marzeń intelektualistów do rozmaitych prób podporządkowania wątków solidarności słowiańskiej doktrynie imperialnej – bądź to w carskiej Rosji, bądź w imperium Habsburgów. Trzeba zaznaczyć, iż tendencja upolitycznienia ruchu słowiańskiego

[1] Wyjątek wobec tego stanowi chyba naród rosyjski, jeżeli ująć go jako podmiot polityczny Imperium Rosyjskiego. Jednak takie stwierdzenie wygląda sprzecznie. Tezę o samorządności Rosjan podważają współcześni badacze, rozpatrując byt tego ludu w okresie imperializmu w kategorii „kolonizacji wewnętrznej", tzn. przewidujący pewne mechanizmy uzależnienia i mimikry, które cechują reprezentację idei narodowej. Zob. na ten temat [Etkind 2011, 251-252; 2017].

stała się dominująca w XIX wieku, mimo że w swojej ewolucji doświadczyła wiele interesujących zjawisk. O ile w I połowie stulecia słowianofilstwo okazało się ideologią szczególnie istotną, o tyle w późniejszym okresie straciło na aktualności, ustępując miejsca koncepcji narodowej, która podnosiła kwestie poszczególnych narodów słowiańskich.

Najważniejszym postulatem słowiańskiego odrodzenia było wyzwolenie spod obcej dominacji. W dalszej perspektywie działacze tego ruchu przewidywali zjednoczenie polityczne narodów słowiańskich w ramach wyimaginowanej federacji wolnych ludów. Takie rozwiązanie, mimo że wyglądało na projekt utopijny, przez pewien czas było entuzjastycznie odbierane w środowisku intelektualistów słowiańskich. W kręgu zwolenników idei słowiańskiej ścierały się różne wizje, reprezentujące odmienne stanowiska, co wiązało się z głębokimi różnicami kulturowymi zaistniałymi na terenach zamieszkiwanych przez Słowian. Zróżnicowanie ludów słowiańskich dotyczyło nie tylko państw, w których zamieszkiwali: Cesarstwa Austro-Węgierskiego, Imperium Rosyjskiego oraz imperium osmańskiego, lecz także religii, wyznań, przyzwyczajeń kulturowych itp. Świadomość wspólnoty również była odmienna. Warstwa inteligencji, która podjęła się odrodzenia narodowego, nie była liczna i oscylowała pomiędzy opcją niepodległościową a opcją lojalności wobec władz imperialnych. Czesi bronili się przed kompletną germanizacją, Słowacy mieli podobny kłopot z madziaryzacją. Z germanizacją przegrywali Łużyczanie i Słowianie Połabscy. Ludy Bałkan uległy licznym podziałom i były mocno ze sobą skłócone. Względnie wysoką świadomość wykazywali Polacy pod zaborami rosyjskim, austriackim i pruskim, gdyż ich tożsamość mocno zaznaczyła się w kulturze odziedziczonej po Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku, przede wszystkim we własnym języku, literaturze, historiografii [Georgiewa 2015, 245].

Europejską Wiosnę Ludów wypada uznać za punkt zwrotny w historii ruchu słowianofilskiego. U progu rewolucji 1848 roku ideologia słowiańska miała nie tylko gorących zwolenników w środowisku romantyków, lecz także i rozsądnych krytyków. Koncepcję Jána Kollára, ogłoszoną w znanym artykule o znaczeniu programowym *O literackiej wzajemności między różnymi szczepami i narzeczami narodu słowiańskiego (O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slavskými*, 1836), zweryfikowało samo życie. Pomysł J. Kollára o wspólnym języku literackim okazał się utopią i nie powstrzymał rozwoju żywych języków i dialektów poszczególnych ludów słowiańskich. Podczas I Zjazdu Słowiańskiego, który został zwołany w Pradze w 1848 roku, František Palacký zaprezentował koncepcję austroslawizmu uwzględniającą obecne *status quo* narodów słowiańskich, zamieszkujących tereny imperium Habsburgów. Austroslawizm promował ustrój federalny państwa po rewolucji, bo właśnie taki ustrój był w stanie zaspokoić potrzeby

oświatowo-kulturalne (częściowo także polityczne) Słowian przy zachowaniu uformowanego systemu całego państwa.

Ideologia słowiańska była także wspierana przez mocarstwo rosyjskie i nie bez skutku wykorzystywana w celu wzmocnienia geopolitycznych wpływów imperium Romanowów [Георгиева 2009]. Działacze Słowiańszczyzny Południowej, a także Czesi i Słowacy patrzyli na Rosję z optymizmem [*Россия*… 2014], pokładając w tym państwie nadzieje na przyszłe wyzwolenie spod obcego panowania[2]. Od takich złudzeń byli wolni Polacy, co z całym przekonaniem udowodnili poeci polscy, przede wszystkim Adam Mickiewicz w swej twórczości emigracyjnej. Inna, prorosyjska wizja Słowiańszczyzny była zaprezentowana na II Zjeździe Słowiańskim, który zorganizowano w Moskwie w 1867 roku, po upływie prawie 20 lat i po przemianach politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej. Na marginesie warto przypomnieć, że doktryna słowiańska, choć z mniejszym stopniu, była wykorzystywana na różne sposoby także w XX wieku. To ona przyświecała Józefowi Stalinowi w utworzeniu Komitetu Wszechsłowiańskiego, działającemu w okresie II wojny światowej, i powojennemu podporządkowaniu narodów środkowoeuropejskich (1941–1948). Obecnie doktryna inspiruje imperialistów rosyjskich nawołujących do jedności Słowian w prowadzonych przez Rosję akcjach militarnych na Ukrainie bądź w innych państwach.

Słowianofilstwo zostało ogłoszone jako autonomiczny ruch literatów i uczonych, było jednak zaangażowane w kwestie geopolityczne. To z kolei narażało je na ewentualne manipulacje o charakterze politycznym [Миллер 2008, 34–35]. Wymóg lojalności wobec działaczy słowiańskich stosowano zarówno w Austro-Węgrzech, jak i w carskiej Rosji, mimo że pojmowanie dopuszczalnych form lojalności w tych mocarstwach było mocno zróżnicowane. Różne podejście twórców słowiańskich do kwestii politycznych, społecznych, kulturalnych, wyznaniowych odzwierciedlało ich *status quo* w państwie i uzasadniało głoszone przez romantyków wizje przyszłego wyzwolenia i ukształtowania we własnym zakresie życia politycznego i gospodarczego. Tego typu różnice zaobserwował wybitny slawista Dmitrij Czyżewski, który pisał:

> Перші слов'янофіли (переважно з середовища західних та південних слов'ян) у доволі поміркованій формі ратували за культурну слов'янську єдність, в якій вбачалася взаємна підтримка в культурному – і тільки частково – політичному житті. Саме такими були видатні діячі чеського та словацького відродження (Ян Коллар и Павол Шафарик), які, між іншим, ідеалізували „слов'янську душу".

[2] Czasami podobne iluzje wobec Rosji zachowały się w świadomości Czechów i Słowaków do dzisiaj. Takie zjawisko wybitny badacz tożsamości zbiorowej tych narodów Rudolf Chmel ocenia jako samoświadomość małego i podporządkowanego narodu [Chmel 2014].

Російські слов'янофіли, котрі складають іншу групу в цій ідейній течії, поза невеликими винятками, слабко уявляли собі інші слов'янські народи: духовно вони ідентифікували себе з візантійським православ'ям, усіляко доводили наявність істотних відмінностей між слов'янським та західноєвропейським світом [Чижевський 2005, 175–176].

Opcja kijowska

Powyższa opinia uwzględnia rozejście się dróg słowianofilów zachodnich i wschodnich w połowie stulecia oraz zanik samej ideologii w II połowie XIX wieku. W omawianym tutaj kontekście rzadko wspomina się o udziale Ukraińców-Rusinów w ruchu słowiańskim. Jest to temat dotychczas mniej zbadany, ponieważ podzieleni granicą Ukraińcy utożsamiali się na różne sposoby. Ich identyfikacja zbiorowa w tym okresie uległa podwójnemu oddziaływaniu – zarówno ze strony Austrii, jak i Imperium Rosyjskiego. Rozważania o losie ukraińskiej wizji Słowiańszczyzny skłaniają do skupienia uwagi na latach 1846–1847, tj. na przededniu Wiosny Ludów. Okres ten wypada postrzegać jako przełomowy w zakresie historii kultury Słowian Wschodnich. Właśnie wtedy, jak się wydaje, nastąpił przełom w ruchu „słowiańskiej wzajemności" (J. Kollár), a także dokonał się jego właściwy rozłam na dwie gałęzie o odpowiedniej orientacji politycznej. Myśliciele słowiańscy, świadomi słabości dążeń narodowo-wyzwoleńczych w okresie wielkich mocarstw oraz ich potęgi militarnej, obserwowali układ ówczesnej Europy, pragnąc wzmocnić w niej pozycje narodów słowiańskich. W ten sposób z jednej strony kształtowała się doktryna austroslawizmu, z drugiej zaś koncepcja słowianofilstwa rosyjskiego, zahamowana po 1847 roku. Nadmienić należy, iż obydwie historyczne wersje ideologii słowiańskiej uległy mocnej presji politycznej, chociaż ich rozwój w XIX wieku uwidacznia także płynność i zawirowania polityki imperialnej zarówno Austro-Węgier, jak i Rosji.

Bractwo Słowiańskie św. Cyryla i Metodego powstało w Kijowie jako wolna organizacji młodzieży akademickiej oraz inteligencji o poglądach postępowych i liberalnych. Uczestniczyli w nim wybitni intelektualiści ukraińscy: Mykoła Kostomarów (jeden z inspiratorów i liderów, być może autor manifestu organizacji), Mykoła Hułak, Wasyl Biłozerski (autor dokumentów programowych), Pantelejmon Kulisz, Dmytro Pylczykow, Opanas Markowycz, Heorhij Andruźki, Oleksandr Nawrocki, Iwan Posiada, Mykoła Sawycz, Oleksandr Tułub i in. Poglądy i losy członków tej tajnej organizacji zostały zbadane w pracach uczonych ukraińskich [Возняк 1921; Чижевський 1991; Бойко 2006; Козачок, Горленко 2007]. Historią bractwa oraz jego rolą w rozwoju myśli ukraińskiej zainteresowali się także

polscy badacze: Stefan Kozak [1990; 2005], Włodzimierz Mokry [1996, 149–167] i in. Uzupełnieniem tych badań jest również publikacja korpusu dokumentów dotyczących śledztwa i procesu [*Кирило-Мефодіївське товариство* 1990], który był wytyczony cyrylometodyjczykom w Petersburgu w 1847 roku.

Bractwo kijowskie, założone jako organizacja podziemna, głosiło idee wolności, demokracji, prawa. Była to wymowna deklaracja dojrzałości inteligencji ukraińskiej, która próbowała w ten sposób zasygnalizować ambicje wyzwoleńcze swego ujarzmionego ludu. Hasła przebudowy społeczeństwa głoszone przez cyrylometodyjczyków kijowskich wydawały się aktualne w obliczu despotycznych rządów mocarstwa rosyjskiego tym bardziej, że bractwo opowiadało się za przemianami społecznymi, opartymi wyjątkowo na zasadach chrześcijańskich, oraz reformami demokratycznymi, prowadzonymi w interesie każdego obywatela bez podziału na warstwy, z zaprzeczeniem hierarchii społecznej. Mimo że poglądy cyrylometodyjczyków – marzenie o zjednoczeniu wszystkich Słowian w przyszłym demokratycznym państwie o kształcie federacji – były w dużym stopniu idealistyczne i niekoniecznie brały pod uwagę realia polityczne, ich wizja Ukrainy i Słowiańszczyzny jak na owe czasy jest bardzo reprezentatywna. Poza tym jawi się jako swoisty punkt dojścia w rozwoju romantycznej, wyimaginowanej i wyidealizowanej koncepcji Słowiańszczyzny, co z upływem czasu traciło na znaczeniu, ulegając zasadom myślenia pozytywistycznego w II połowie XIX wieku.

Zrealizowanie pomysłu bractwa opartego na idei słowiańskiej nieprzypadkowo stało się możliwe właśnie w Kijowie. Miasto to przecież od średniowiecza było mocno osadzone w kulturze słowiańskiej. Ruś Kijowska doskonale reprezentowała niegdyś cywilizację słowiańską w całej Europie. Pod wpływem tradycji bizantyńskiej i cyrylometodiańskiej kształtowała się kultura narodowa Ukraińców w okresie baroku i oświecenia. I nawet w nowych czasach, kiedy władza rosyjska próbowała ją wymazać z pamięci i zastąpić kultem Imperium Rosyjskiego, nie uległa całkowitemu zapomnieniu. Na Uniwersytecie św. Włodzimierza, który został powołany przez władze carskie w 1834 roku jako przeciwwaga wpływom polskim na Ukrainie (Rosja bała się kolejnego powstania Polaków na tych ziemiach), szybko doszło do zjednoczenia się inteligencji o postępowych poglądach. Założenie organizacji w formie bractwa także było nawiązaniem do tradycji, przypomnieniem o bractwach cerkiewnych działających na Ukrainie w okresie renesansu i baroku, promujących kulturę rodzimą (prawosławną) w łacińskiej Rzeczypospolitej.

W XIX-wiecznym Kijowie nastroje słowianofilskie nasilały się w miarę rozwoju uniwersytetu i wzmacniania się środowiska akademickiego. Idea zjednoczenia narodów Słowiańszczyzny wywoływała coraz większe zainteresowanie wśród młodzieży akademickiej. Kijowscy zwolennicy zjednoczenia narodów słowiańskich

głosili samostanowienie spokrewnionych ludów. Jeden z młodych adeptów bractwa, ówczesny student Wasyl Biłozerski, pisał o nadrzędnej potrzebie solidarności:

> Единственное средство, представляющееся уму и одобренное сердцем, для возвращения народных прав, заключается в соединении славянских племен в одну семью под охранением закона, любви и свободы каждого. Соплетшись руками дружбы, они защитят себя от всякого варвара и возвратят свои права для того, чтобы развив в своей жизни идеи общины христианской, привнести их в жизнь потерявшей главнейшую общественную подставу – религию, и опять явиться к Европе с новым благом, которое ей даровала [*Кирило-Мефодіївське товариство* 1990, t. 3, 392].

W sprawozdaniu carskiej służby bezpieczeństwa zachowały się opinie o popularności słowianofilstwa w kręgach ówczesnej warstwy wykształconej. Tak więc doktryna promowana w małym kółku młodzieży akademickiej przy uniwersytecie w Kijowie znalazła odzew w szerszym kręgu odbiorców i zyskała sympatyków poza uczelnią – w mieście i w południowych guberniach ówczesnego państwa, na terenie całej Ukrainy. Notatka sporządzona dla cara Mikołaja I przez szefa służby bezpieczeństwa hrabiego Orłowa oddaje niejednoznaczność stanowiska władz wobec doktryny słowiańskiej. Idea odrodzenia w każdej ziemi narodu, języka, własnej literatury, zrzeszenia wszystkich plemion słowiańskich w jedną całość, jak zaznaczał hrabia Orłow, nie była bliska jedynie osobom zrzeszonym w bractwie. Co więcej, zaangażowanie inteligencji w podobne idee stało się jak gdyby koniecznością, zwłaszcza w Kijowie – w mieście uniwersyteckim, mającym mocno zaznaczoną tożsamość słowiańską [*Кирило-Мефодіївське товариство* 1990, t. 3, 306].

Historia organizacji kijowskiej jest bardzo krótka. W marcu 1847 roku bractwo zostało zdemaskowane przez szpiega, który złożył doniesienie do tajnej policji. Jego członkowie (a także inne osoby podejrzane o związki z tą organizacją) trafili do aresztu. Pomijam tutaj szczegóły dotyczące prześladowań członków organizacji, ponieważ dokładnie opisano je w badaniach historyków. Sam fakt represji wobec bractwa, które nie realizowało przecież programu antypaństwowego i nie głosiło idei obalenia caratu, jest dosyć wymowny. Cyrylometodyjczycy stanowczo akcentowali moralność chrześcijańską, apelowali o powrót do prawdziwej miłości bliźniego – tak samo w relacjach międzyludzkich, jak też w kwestiach kulturalnych i politycznych. Losy poszczególnych członków potwierdzają wpływ ich młodzieńczego zaangażowania na późniejsze czyny, gdyż w zasadzie nie wyrzekli się oni swoich przekonań nt. idei solidarności słowiańskiej, co w różny sposób udowodnili. Włodzimierz Mokry nadmienia, iż „mimo wykrycia podziemnego Bractwa

cyrylometodyjskiego, zasądzenia i ukarania jego głównych członków, wiele z przyjętych wówczas zamierzeń, celów oraz idei było przez poszczególnych pisarzy realizowanych w działalności literackiej, naukowej, religijnej i społecznej" [Mokry 1990, 150]. Z kolei zachowane dokumenty nie mogą być wiarygodne m.in. ze względu na cenzurę. Osoby najbardziej aktywne i opiniotwórcze w słowiańskiej organizacji Mykoła Kostomarow, Wasyl Biłozerski, Mykoła Hułak, Pantelejmon Kulisz i wreszcie Taras Szewczenko wciąż toczyły ze sobą debaty i chyba nie zdążyły dojść do wspólnego, w pełni jednolitego stanowiska wobec spraw nadrzędnych. Mimo to w dokumentach programowych spiskowców kijowskich wymownie przedstawiono ich wizję przeszłości, współczesności oraz przyszłości narodów słowiańskich. Co charakterystyczne, nie ogranicza się ona do rozpamiętywania utraconej kiedyś wolności (a taka retoryka była powszechna w poezji romantycznej), lecz ogłasza również optymistyczny pogląd dotyczący przyszłego losu Słowian, dlatego świadczy o przełomowym charakterze samego zjawiska w historii romantycznych wyobrażeń nt. plemiennej solidarności. Program ideowy bractwa był właściwą odpowiedzią na zmianę romantycznych wyobrażeń o Ukrainie i Ukraińcach[3]. W zakończeniu deklaracji zatytułowanej *Księga rodzaju Narodu Ukraińskiego* czytamy:

> Albowiem głos Ukrainy nie ucichł. I wstanie ona ze swojej mogiły, i odezwie się do wszystkich swoich braci Słowian, i usłyszą jej wołanie, i wstanie Słowiańszczyzna i wówczas nie będzie już ani cara, ani carewicza, ani barona, ani pana, ani bojarzyna, ani poddanego, ani chłopa pańszczyźnianego – ani w Rosji, ani w Polsce, ani w Ukrainie, ani u Czechów, ani u Chorwatów, ani u Serbów, ani u Bułgarów.
> I Ukraina stanie się niepodległą Rzecząpospolitą w federacji słowiańskiej. Wtedy wszystkie narody, pokazując na mapie to miejsce, gdzie narysowana jest Ukraina, powiedzą: „Kamień, który odrzucili budujący, stał się głowicą węgla"[4].

Ukaranie członków Bractwa św. Cyryla i Metodego stało precedensem w działalności carskiej służby bezpieczeństwa. Mimo śledztwa cyrylometodyjczyków sprawy nie przekazano do sądu. Poszczególne osoby zostały ukarane bez ogłoszenia oficjalnych wyroków, a całe postępowanie w tej sprawie prowadzono w trybie tajnym. Urzędnicy carscy mieli świadomość niezręczności całej sytuacji: uznając słowianofilstwo za doktrynę polityczną Imperium Rosyjskiego, mieli tolerować inicjatywę młodzieży kijowskiej, a nie karać za nią. Jednak władze wybrały taktykę zakazów i represji. W czasie śledztwa w sprawie bractwa carski urząd tajnej policji rozesłał specjalne rozporządzenie z 30 i 31 maja 1847 roku

[3] Popularny stereotyp Ukrainy każe postrzegać ją jako kraj dziki, ponury i beznadziejny [Witkowska 2012, 29–30; Грабович 2003, 157–179].

[4] Tłumaczenie polskie podaję wg K. Wóycickiego [*Księga*…].

z ostrzeżeniem dotyczącym przejawów słowianofilstwa w szkolnictwie w całym Imperium Rosyjskim. W rozporządzeniu ujawniło się stanowisko władz wobec Słowiańszczyzny:

> Дабы наставники и писатели отнюдь не допускали ни на лекциях, ни в книгах и журналах никаких предположений о присоединении иноземных славян к России и вообще ни о чем, что принадлежит правительству, а не ученым, чтобы они рассуждали сколь возможно осторожнее там, где дело идет о народности или языке Малороссии и прочих земель, вошедших в состав России, не давая любви к родине перевеса над любовью к отечеству и устраняя все, что может вредить последней любви (…),чтобы цензоры обращали строжайшее внимание особенно на московские, киевские и харьковские периодические издания и на все книги, сочиненные в славянофильском духе, не допуская даже тех полутемных и двусмысленных выражений, которые хотя не заключают в себе злоумышленной цели, но могут приводить читателей к предположениям неблагонамеренным [*Кирило-Мефодіївське товариство* 1990, t. 3, 323].

W opinii badaczy ukraińskich znaczenie bractwa mieści się zwykle w obszarze historiografii narodowej. Była to przecież pierwsza, choć nieudana, próba zadeklarowania dążeń narodowowyzwoleńczych Ukraińców w XIX wieku [Чижевський 1991, 109; Дорошенко 1991, 508–509; Шевчук, Тараненко 1999, 157]. Nie przecząc takiemu stanowisku, warto dodać, że bractwo miało większe ambicje, gdyż deklarowało i rozstrzygało kwestię ogólnosłowiańską. Spiskowcom kijowskim zależało na tym, żeby zyskać szersze poparcie. W tym celu napisano specjalny apel do Rosjan (Wielkorusów) oraz Polaków. Postulaty chrześcijańskie, które były zalążkiem programowym organizacji spiskowej, nawiązują do wartości uniwersalnych – dlatego doświadczenie bractwa zasługuje na przewartościowanie także na tle szeroko pojętej współczesności. Rozpoznania naukowe na ten temat są niewystarczające, a postrzeganie bractwa w kontekście ogólnosłowiańskim czy europejskim rysuje się jako ciekawa perspektywa badawcza.

Bibliografia

Bojko Mikola. 2006. *Kirilo-Mefodìïvs'ke tovaristvo: filosofs'kì ta kul'turologìčnì ìdeï nacìonal'noï samosvìdomostì ta deržavotvorennâ*. Dnìprodzeržins'k [Бойко Микола. 2006. *Кирило-Мефодіївське товариство: філософські та культурологічні ідеї національної самосвідомості та державотворення*. Дніпродзержинськ].

Chmel Rudolf. 2014. *„Kompleks słowacki". Eseje*. Tłum. Bystrzak M., Grabiński T. Kraków: Wydawnictwo MCK.

Čiževs'kij Dmitro. 1991. *Naris z ìstorìï filosofiï na Ukraïnì*. New York: Vidavnictvo Kongresu USA [Чижевський Дмитро. 1991. *Нарис з історії філософії на Україні*. New York: Видавництво Конгресу США].

Čiževs′kij Dmitro. 2005. *Porìvnâl'na ìstorìâ slov`ân's'kih lìteratur*. Per. z nìm. Kiïv: Akademìâ [Чижевський Дмитро. 2005. *Порівняльна історія слов'янських літератур*. Пер. з нім. Київ: Академія].

Dorošenko Dmitro. 1991. *Naris ìstorìï Ukraïni*. L′vìv: Červona Kalina [Дорошенко Дмитро. 1991. *Нарис історії України*. Львів: Червона Калина].

Etkind Alexander. 2011. *Internal Colonization. Russia's Imperial Experience*. Cambridge: Polity Press.

Ètkind Aleksandr. 2017. *Kritičeskij potencial postkolonial'noj teorii*. (online) http://afterempire.info/2017/05/02/postcolonial/ (dostup 29.11.2018) [Эткинд Александр. 2017. *Критический потенциал постколониальной теории*. (online) http://afterempire.info/2017/05/02/postcolonial/ (доступ 29.11.2018)].

Georgieva Tina. 2009. *Slavânskata ideâ v Rusiâ. 30-te-50-te godini na XIX vek*. Veliko Tirnovo: Izdatelstvo Faber [Георгиева Тина. 2009. *Славянската идея в Русия. 30-те-50-те години на XIX век*. Велико Търново: Издателство Фабер].

Georgiewa Tina. 2015. *Kwestia polska a misja Rosji wśród Słowian*. „Przegląd Nauk Historycznych" R. XIV, nr 2: 239-254.

Grabovič Grigorìj. 2003. *Granì mìtičnogo: obraz Ukraïni v pol's'komu j ukraïns'komu romantizmì*. W: Tegoż. *Do ìstorìï ukraïns'koï literaturi. Doslìdžennâ,eseï, polemìka*. Kiïv: Kritika: 157–179 [Грабович Григорій. 2003. *Грані містичного: образ України в польському й українському романтизмі*. W: Tegoż. *До історії української літератури. Дослідження, есеї, полеміка*. Київ: Критика: 157–179].

Kirilo-Mefodìïvs'ke tovaristvo. 1990. Upor. Gliz′ I. ta ìn. U 3 t. T. 3. Kiïv: Naukova dumka [*Кирило-Мефодіївське товариство*. 1990. Упор. Глизь І. та ін. У 3 т. Т. 3. Київ: Наукова думка].

Kozačok Âroslav, Gorlenko Oleksandr. 2007. *Zabuttû ne pìdlâgaê. Mikola Kostomarov i Kirilo-Mefodìïvs'ke tovaristvo*. Kiïv [Козачок Ярослав, Горленко Олександр. 2007. *Забуттю не підлягає. Микола Костомаров і Кирило-Мефодіївське товариство*. Київ].

Kozak Stefan. 1990. *Ukraińscy spiskowcy i mesjaniści. Bractwo Cyryla i Metodego*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.

Kozak Stefan. 2005. *Polacy i Ukraińcy. W kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu*, Warszawa: Tyrsa.

Księga rodzaju narodu ukraińskiego (Prawo Boże). Tłum. robocze K. Wóycickiego. (online) https://kazwoy.wordpress.com/ksiega-rodzaju-narodu-ukrainskiego-prawo-boze-tlumaczenie-robocze/ (dostęp 29.11.2018).

Miller Aleksej. 2008. *Imperiâ Romanovyh i nacionalizm. Èsse po metodologii istoričeskogo issledovaniâ*. Moskva: Novoe Literaturnoe Obozrenie [Миллер Алексей. 2008. *Империя Романовых и национализм. Эссе по методологии исторического исследования*. Москва: Новое Литературное Обозрение].

Mokry Włodzimierz. 1996. *Literatura i myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Rossiâ i russkij čelovek v vospriâtii slavânskih narodov. 2014. Otv. red. Lipatov A. Moskva: IS RAN (Seriâ „Slavica et Rossica") [*Россия и русский человек в восприятии славянских народов*. 2014. Отв. ред. Липатов А. Москва: ИС РАН (Серия „Slavica et Rossica")].

Ševčuk Vasilʹ Petrovič, Taranenko Mikola Grigorovič. 1999. *Ìstorìâ ukraïns'koï deržavnostì*. Kiïv: Libid` [Шевчук Василь Петрович, Тараненко Микола Григорович. 1999. *Історія української державності*. Київ: Либідь].

Voznâk Mihajlo. 1921. *Kirilo-Mefodìïvs'ke Bratstvo*. L′vìv: NTŠ [Возняк Михайло. 1921. *Кирило-Мефодіївське Братство*. Львів: НТШ].

Wisbert Reiner. 2004. *Historia i edukacja w koncepcjach Johanna Gottfrieda Herdera*. W: *Rozum i świat. Herder i filozofia XVIII, XIX i XX wieku*. Red. Heinz M., Potępa M., Zwoliński Z. Warszawa: Wydawnictwo Genesis.

Witkowska Alina. 1995. *„Dziko – pięknie – groźnie", czyli Ukraina romantyków*. „Teksty Drugie" nr 2: 20–30.

Summary

A turning point in the development of Slavophilism

The research is dedicated to the development of Slavic idea in the Ukrainian romantic circles of adherents, namely in the secret circle, called Brotherhood of Saints Cyril and Methodius, which existed in Kyiv during 1846–1847 years. That comradeship represented its own original understanding of Slavic problems. After it was eliminated by the regime of the Russian Empire, all Slavophil movements were stopped and theirs participants were persecuted and arrested. That is why the author of the article treats 1847 as a year of arresting Kyiv's conspirators and as a time of change in the development of Slavic ideology.

Key words: slavophilism, Brotherhood of Saints Cyril and Methodius, ideology, Slavic idea, Russian empire